

HATODIK KÖNYV: A TIZENNYOLCADIK SZÁZAD. HARMADIK RÉSZ. A FELVILÁGOSODÁS.

I. FEJEZET: A FELVILÁGOSODÁS TERJEDÉSE. A BAROKK-RENDI SZELLEM BOMLÁSA.

Lap

Európai és magyar felvilágosodás. Pietisták, Bél Mátyás, piaristák, hírlapok; mezőgazdasági és egészségügyi ideák. Főurak, francia olvasmányok; protestáns közvetítés; a nemesség; az életforma lassú változása. Szabadkőművesség. Nemzeti felfogás, Bessenyei, a társadalmi fejlődés nehézségei. II. József, állami koncepció, közigazgatás, fiziókrata adórendszer, jobbágyság, vallás; nyelvi kérdés; hatásai, hívei. Török háború, vármegyék szerepe, katasztrófa

9

II. FEJEZET: A FELVILÁGOSODÁS KRIZISE. A NACIONALIZMUS.

Az 1790-i helyzet és irányok. Francia forradalmi hatás; nemesi, vármegyei hangulatok, közjogi program, a rendi alkotmány modernizált formái, a szerződéses elmélet, nemzeti és barokk elemek. Társadalmi konzervativizmus, jobbágyság, szélső irányok. Az 1790—91-i országgyűlés, vármegyék szerepe, II. Lipót, ráckérdés. Polgár- és parasztkérdés. Poroszkérdés, Reichenbach, király és rendek új kompromisszuma; jobbágy- és vallásrendezés. Rendszeres munkálatok: közjog, jobbágyság, kereskedelem, tanügy. Ferenc király, Martynovics-összeesküvés. Reakció, kabineti abszolútizmus megalapítása ..

53

III. FEJEZET: ERDÉLY ÉS A MELLÉKTARTOMÁNYOK.

Az erdélyi és horvát fejlődés függő volta a magyartól. Horvát terület és népesség változásai, rendi viszonyok, kormányzat, Alsó-Szlávia, Fiume, határőr- és jobbágy-életmód, lázadások, az 1790-i összeütközés, Skerlecz Miklós, az új horvát ideológia. Erdély különállása a nemzeti fejedelemség óta; új alkotmány, az Unió és három nemzet; hivatalszervezet, nemzetek és vallások harca. Főnemesség, adókérdés, hadsereg; jobbágyság rossz helyzete; a szászok, visszafejlődésük, új német bevándorlás; a székelység visszafejlődése, a székely határőrség szervezése, kivándorlás Moldvába és Bukovinába. Az oláh-ság száma, folytonos beköltözése, kultúrája; európaiasodásának eszközei; az Unió. A katolikusok helyzete; a protestáns vallásgyakorlat új korlátai. Rendi gondolkozás, II. József reformjai, oláh mozgalmak, Hóra-lázadás, 1791-i országgyűlés, a rendiség új megszilárdulása; a *supplex libellus valachorum*

93

HETEDIK KÖNYV: TIZENKILENCEDIK ÉS HUSZADIK SZÁZAD.

ELSŐ RÉSZ. A RENDI NACIONALIZMUS.

I. FEJEZET: NEMZET ÉS RENDI POLITIKA.

A nacionalizmus kifejlődése: az abszolútizmus szerepe, Amerika és a francia forradalom. A magyar fejlődésből kimaradt fokozatok; a nemzeti nyelv mint kiindulópont; a pannóniai féniksz programmja;

Kazinczy. A nemzetiség barokk elemei, Virág, Berzsenyi, Csokonai, Verböczi uralma a nemzeti konstrukcióban. Nemzet és rendiség alacsonyabb formái. A felvilágosodás maradványai: gazdaságban, vallási életben. A közjogi fejlődés a rendi dualizmuson túl: király és rendek érdekközössége. Ferenc kabineti abszolutizmusa; központi hivatalszervezete; a rendőri kormányzás, magyarellenessége, József nádor. Az új osztrák császárság. Országgyűlések, hadsereg és hadiadó; a papírpénz és devalváció, az 1811–12-i országgyűlési kísérlet az alkotmány megdöntésére; országgyűlés nélküli kormányzás; vármegyei ellenállás; az 1825–27-i országgyűlés. A magyar nyelv kérdése. A magyarság részvétele a francia háborúban 145

II. FEJEZET: A TÁRSADALOM.

A népesség és benne a nemesség szaporodása; a főnemesség hanyatlása, középnemesi kultúra. A retorikai nevelés; neoklasszista építkezés vármegyén, főúrnál, kúriákban, falvakban, protestánsok építkezései. Alföldi klasszizmus. Pest mint empire-város. A mezőgazdasági termelés; a gabonakonjunktúra; a nagybirtok meliorációja; eladósodása. A gyapjú-konjunktúra, juhtenyésztés; nagybirtokok; a puszták állapota. A középnemesség gazdasága, műveltsége, a kisnemesek. A jobbágyság élete kereset és vidékek szerint. Parasztkultúra, hiányai és előhaladása; a nem-magyar paraszt; a jobbágy helyzetének súlyosbodása; háziadó és vármegyei munka; jobbágy és vármegye. Polgárság, ipar és kereskedelem; Ausztria iparosodása. Mezőgazdaságból élő városok. A gyáripar kezdetei; a bányászat. A főúrnak szerepe. Utak és csatornák. A zsidóság elterjedése és gazdasági szerepe. Atmenetek a reformhoz 209

MÁSODIK RÉSZ. A REFORMNACIONALIZMUS.

I. FEJEZET. SZÉCHENYI ÉS A HARMINCAS ÉVEK.

Széchenyi Ferenc; Széchenyi István, vallásos alapjai, faji érzése; opposzió a rendi hazafisággal szemben; a nemzet fogalma. A Hitel. A nemesi reakció. A Világ és Stadium nemzeti programja. Wesselényi Miklós. Új nemzeti tudomány, a nemzetfogalom kialakulása. Az 1830-i országgyűlés, a kolera, parasztlázadás. Az 1832–36-i országgyűlés, úrbírság, vallási kérdés. Kölcsey, Deák Ferenc. Erdély viszonyai, Wesselényi, az ifjak és Kossuth pöre. Király és rendek kompromisszuma megszakad a reform ellenzéki útja. Széchenyi technikai alkotásai: Lánchíd, gőzhajózás, Alduna stb. 257

II. FEJEZET: KOSSUTH ÉS A NEGYVENES ÉVEK.

Az európai liberalizmus. A liberális gondolat átvétele, ütleírások, a liberális irodalom hatása; az általános újjátviteli hangulat összetevői. Kossuth és a Pesti Hírlap; a liberális reform hangulatának elterjesztése az ő műve. A bécsi és budai kormány s az aggok. A főrendek közötti mozgalmak, gróf Dessewffy Aurél, gróf Batthyány Lajos és az ellenzék. 1839–41-i országgyűlés. A vármegyei statutárius jog a reform érdekében; Kossuth elleni mozgalom, Dessewffy Aurél, Széchenyi, a Kelet Népe stb. A centralisták, az új államberendezés képe. Az 1843–44-i országgyűlés, a büntetőtörvénykönyv, városi ügy, jobbágyügyek, közteherviselés. A korszak nemzeti nagysága; az egyéniségek; a nemzeti tudatosítás eszközei; zene, színház, szép-irodalom, a nemzeti gazdaság rendszere, Kossuth és Széchenyi gazdasági működése; gőzhajózás, tiszaszabályozás; hitel- és bankcset kezdetei; vasútépítés. A jobbágyság, örökviszálat esetei, a kisnemesség, a forradalmi hűszévesek, Petőfi 303

III. FEJEZET: A NEMZETI KISEBBSÉGEK KIFEJLŐDÉSE.

Nemzetiség, kifejlődésének tipikus mechanikája; érzelmi, kulturális és hatalmi fázis. A szláv kulturális fázis, a pánszlávizmus csehek-nél és tótoknál. Szerb és oláh ébredés. Az államnyelv kérdése; nyelv és állam viszonya Európában; az államnyelv az 1832–36-i országgyűlésen. Az illirizmus, az 1839–40-i, 43–44-i országgyűlések horvát vitái és az államnyelv. Az illirizmus bécsi és orosz kapcsolatai; a horvát-magyar-párt megsemmisítése. Apponyi György. Röpíratok és hírlapi vita; erdélyi nyelvkérdés, a szászok és az új oláh nemzedék. A tót evangélikus kérdés. A liberális álláspont, Oroszország, a szabadság ereje; Wesselényi, Kossuth, a közoktatási nyelv. Humanisztikus nézetek, Deák, Széchenyi. A németek és zsidók magyarosodása 349

HARMADIK RÉSZ. NEGYVENNYOLCTÓL HATVANHÉTIG.

I. FEJEZET: FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC.

A kormány és a reform, Apponyi és az adminisztrátorok; a programok. Az 1847–48-i országgyűlés; Kossuth sérelmi politikája. A februári forradalom, a felelős minisztérium, az áprilisi törvények. A pesti radikális forradalmi mozgalmak. Urbéri viszonyok változása. Nemzetiségek és bécsi kormány; kamarilla, Kollowrat és Latour. A horvátok, Jellasics; a szerbek; Belgrád szerepe; tót mozgalom; oláh lázadás; a nemzetiségi kérdés megoldási kísérletei. A bécsi abszolutizmus és ellenforradalom megerősödése; István főherceg és Batthyány törekvései az áprilisi alkotmány érdekében; az olasz segély kérdése, a bán betörése, a pesti radikális hangulat, Batthyány és Kossuth küzdelme, a szeptemberi események. A honvédelmi bizottmány, az ország védelme, Görgey, a felsődnai sereg visszavonulása; Windischgraetz Pesten; Görgey felvidéki hadjárata; Bem Erdélyben. A tavaszi magyar offenzíva, a függetlenségi nyilatkozat. Orosz intervenció, osztrák offenzíva, Görgey levonulása; Szedes és Temesvár; Világos 383

II. FEJEZET: ABSZOLUTIZMUS ÉS KIEGYEZÉS.

Az osztrák megtorlás és kivégzések. Schwarzenberg és Bach kormánya, bürokrácia; az integritás megszüntetése. Thun közoktatási reformja; úrbírság és kárpótlása; parasztság és nemesség anyagi helyzete. Deák és a passzív rezisztencia. Az ökonzeratívok; Kossuth és az emigráció működése és államkonceptiója. Ausztria külpolitikája, gazdasági bajok. Protestáns pátens. Széchenyi. Októberi diploma és a konzervatívok. Az ellenállás, Deák feliratai; gróf Teleki László. Schmerling; a dualisztikus gondolat kialakulása; Apponyi, Deák, Andrassy; 1866. Háború, kiegyezési tárgyalások, 1867: 12. törvénycikk 439

NEGYEDIK RÉSZ. A KIEGYEZÉSI KORSZAK.

I. FEJEZET: A DUALIZMUS; A SZABADELVŐ PÁRT URALMA.

A 67-es minisztérium. Kossuth a kiegyezés ellen. Tisza Kálmán és a balközép. A vármegyei szerepe. A bécsi összbiradalmi szellem, Andrassy küzdelme vele, a honvédség; a határvidék felosztása; a horvát kiegyezés. Új állami berendezkedés, pénzügyi nehézségek; vasútépítés. Lónyay-minisztérium. A fúzió. Tisza Kálmán korszaka; Ferenc József személyi politikája; a közjogi nehézségek. A szabadelvű párt. A konzervatív párt. Mérsékelt ellenzék. 48-as párt, köz-

hangulat. Andrassy külpolitikája, a balkáni probléma, Bosznia okkupációja. A német és hármasszövetség. Pénzügyi orvoslás, új vasút-politika. Gazdasági és pénzügyi kiegyezések. Hadügyi kiegyezési tárgyalások, 1889-i véderövíta. Szapáry-kormány, nemzeti párt. Egyház-politikai harc. Néppárt. Bánffy-kormány, a közjogi vita újabb fejle-ményei, Szell-kormánytól Tisza Istvánig, a szabadelvű párt bukása 469

II. FEJEZET: A SZELLEMI KÉP.

A szabadelvű kor nemzetfogalma. Párt és parlament központi szerepe. Ellentmondások. Autonomía és államosítás. A középbirtokos osztály gondolkodásmódja, liberalizmusa agrárkérdésekben is; optimizmusa. A nemesi elszegényedés. Állami hivatalba menekülés. A kisnemes-ség átalakulása; gentry. Vallási viszonyok, a protestáns gondolkodás. A katolikus gondolkodás; befolyás hanyatlása; a főkegyúri jog hatása, a főpapság barokk szelleme. Az egyház az állam kezé-ben, katolikus autonómia. A főpapság egyházpolitikai és társadalmi felfogása. Materialista világfelfogás, elméleti és erkölcsi; hatása a közéletre; a hazafiság mint üzlet, kiábrándulás kezdetei, materialista kritika. A nemzeti klasszicizmus, népnemzeti irány, Arany János; a második nemzedék, Gyulai Pál közéleti kritikája. Nemzeti realizmus szűk köre, idegen stílusok uralma, romantikus és historizáló művészet. Budapest felépítése. A volt jobbágyság hely-zete, kiszgazdaüzem és bérmunka, földbirtokeloszlás; intenzív föld-művelés, búzakivitel. Alföldi munkásmozgalmak, reformtörekvések, gróf Károlyi Sándor, Darányi Ignác; telepítés hiánya, kivándorlás. Kapitalizmus kifejlődése, hitelélet önállósulása, nagybankok és gyár-alapítások. A zsidóság szerepe. Polgári osztály hiánya, vidéki váro-sok; ipari munkásság szocialista pártszervezkedés. Nem-magyar nemzetiségek, a kérdés európai felfogása, a francia és német nemzetfogalom a magyarral kapcsolatban, alldeutsch szemlélet és támadások, 1868: 44., Deák és Eötvös; asszimiláció, nyelvtanítás. Tót mozgalom, cseh hatás; horvát fejlődés, gróf Khuen-Héderváry; szerbkérdés, nagyszerb imperializmus; régi és új román nemzedékek, Erdély veszedelme 512

III. FEJEZET: AZ EGYENSÚLY MEGBOMLÁSA. A FEJLŐDÉS IRÁNYAI.

A szabadelvű párt bukásának jelentősége, a nemzeti illúziók, magyar imperializmus, Beksics, Hoitsy, Rákosi, a budapesti hírlapirodalom. A koalíció, Kossuth Ferenc. A Fejérváry-kormány, a megyei ellen-állás, Kristóffy és a választójog; a Wekerle-kormány, a függetlenségi párt. A koalíció uralma és kudarca. Ennek hatása, társadalmi bajok. Nemzetellenes irányok; Ferenc Ferdinánd; a polgári radikálisok; lélek és magyar népesség hiánya, művészetek. Khuen-Héderváry- és Lukács-kormány. Tisza István. Az újabb obstrukció és leverése. Az események 1914 júniusáig. további társadalmi és nemzeti fejlődés 583

Kütfők és irodalom 605

Időszaki áttekintés 650

Mellékletek jegyzéke 686